

Spiritualiteit

In dit artikel heb ik geprobeerd een antwoord te geven op de volgende vraag die de Commissie Zingeving kreeg voorgelegd door Nanda Ziere, hoofd van de afdeling Inhoud van het Dienstencentrum van het Apostolisch Genootschap.

Wat bedoelen we met spiritualiteit in een apostolische context?

Zou de commissie een beschrijving kunnen maken van aspecten die verbonden kunnen zijn aan ‘apostolische spiritualiteit’ en waarin dit overlapt of zich onderscheidt t.a.v. de persoonlijke religieuze beleving?

De begrippen spiritualiteit en religieus worden door elkaar gebruikt. Waar ligt het onderscheid? Bestaat apostolische spiritualiteit wel? En wat behelst dit dan? Het gaat om een definitievraagstuk waarbij een goede beschrijving behulpzaam kan zijn bij het identiteitsvraagstuk.

Spiritualiteit is iets ongrijpbaars. Hoog abstractieniveau. Binnen het genootschap speelt dit zich met name binnen het eigen gevoel af. De gevoelswereld binnen de religiositeit. Zeker niet rationeel.

Door Ingrid Meester

Werkwijze

Allereerst heb ik op het internet wat algemene informatie en een aantal verdiepende artikelen over het begrip spiritualiteit gezocht. Er is veel, heel veel geschreven over spiritualiteit. De beperkte literatuur die ten grondslag ligt aan dit artikel dient slechts als eerste aanzet tot een antwoord op bovenstaande vraag. Niettemin een begin dat kan helpen het begrip ‘spiritualiteit’ een eigen plaats te geven in het apostolische jargon. Daarnaast heb ik het archief van het Apostolisch Genootschap gezocht naar apostolische teksten waarin het woord ‘spiritueel’ of ‘spiritualiteit’ voorkomt en naar aanleiding van de gevonden hits een voorlopige stelling ingenomen ten aanzien van het gebruik van het begrip ‘spiritualiteit’ binnen de apostolische context. Vervolgens zal ik op grond van de gevonden literatuur een beschrijving geven van wat naar mijn idee begrepen kan worden onder een ‘apostolische spiritualiteit’ en zal ik concluderen dat het (meer) gaan gebruiken van het begrip spiritualiteit goed aansluit bij het apostolische gedachtengoed en overeenkomt met hetgeen in het algemene taalgebruik wordt bedoeld.

De betekenis van spiritualiteit

Als één ding duidelijk wordt, wanneer je meer wilt lezen over spiritualiteit, is het wel dat er een enorme diversiteit is aan beschrijvingen, studies, invalshoeken van waaruit het thema spiritualiteit is beschreven. Er is dan ook geen eenduidige definitie van het begrip te geven. Wikipedia geeft een overzicht van de oorspronkelijke (etymologische) betekenis en de historische context waarin het begrip evolueerde.¹ Spiritualiteit komt van het Latijnse ‘spiritus’, dat ‘lucht’, ‘adem’ betekent en het Hebreeuwse ‘roach’ of Griekse ‘pneuma’, dat beide de betekenis heeft van ‘adem’. Het duidt op in beweging gezet worden, een levend persoon zijn, gedrevenheid. Er is ook verband met de begrippen kracht, geest, bewustzijn en ziel.

¹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Spiritualiteit>

Een definitie die ik een aantal keren ben tegengekomen is: de aanduiding van het bewustzijn, de menselijke ziel of het menselijke innerlijk zijn, dat zijn oorsprong in een goddelijke of andere transcendentie heeft, *of* in relatie staat tot een hogere werkelijkheid. Deze definitie geeft ruimte aan de spirituele mens die besef heeft deel te zijn van een grotere, overstijgende werkelijkheid dan het eigen zijn, zonder dat dit in een religieus kader past, *en* aan de religieuze mens die gelooft in een hogere werkelijkheid tot wie hij zich moet verhouden. Dat verschil wordt vaker tot uitdrukking gebracht. Spiritualiteit wordt in verband gebracht met religie, maar is daartoe niet beperkt. Ook de niet-religieuze mens is een spiritueel wezen. Zeker in de moderne tijd heeft spiritualiteit meer de nadruk gekregen van iemands persoonlijke beleving. Daarnaast wordt spiritualiteit ook wel in verband gebracht met paranormale gaven. Het is van belang hier goed onderscheid te maken, want het zijn twee verschillende begrippen (die regelmatig door elkaar worden gehaald). Paranormaliteit betreft zaken die de ‘normale’ zaken overschrijden en die we niet kunnen verklaren aan de hand van wetten of wetenschap.

In het artikel ‘Spiritualiteit, toen en nu’ uit de Humanistische canon² komt sterk naar voren dat spirituele ervaringen een biologische en psychologische dimensie hebben, die het effect op de mens hebben door de verandering van perspectief. Er is sprake van persoonlijke groei, die je zelftranscendentie kunt noemen. Adri Smaling en Hans Alma noemen dit horizontale zingeving. Zingeving kan spiritueel zijn: ‘hier wordt het leven van alledag overstegen vanuit een verlangen naar doorleving en bezieling. (...) De horizontale spiritualiteit staat tegenover de verticale spiritualiteit, waarbij het geloof in een bovennatuurlijke werkelijkheid de basis is’.

Een belangrijke overeenkomst tussen de verschillende beschrijvingen van spiritualiteit die ik heb gelezen is de nadruk die wordt gelegd op spiritualiteit als levenswijze. Het is niet alleen levensbeschouwing, maar ook praktijk.³ Deze nadruk op ‘leren leven’, het je eigen maken van een levensstijl, is ook terug te vinden in een artikel van Paul van Tongeren⁴, getiteld: ‘Filosofie en/als spiritualiteit’. In dit artikel baseert hij zich op het werk van de Franse filosoof Hadot en probeert hij antwoord te vinden op de vraag wat het verband is tussen filosofische en levensbeschouwelijke vorming. Hij stelt dat filosofie kan worden opgevat als een vorm van spiritualiteit. De omschrijving van het begrip filosofie door Hadot valt volgens van Tongeren geheel samen met de definitie van spiritualiteit. Het is een uitgebreidere definitie dan ik eerder was tegengekomen, die mij zeer aanspreekt. Eerst die definitie: *‘Spiritualiteit/filosofie is een manier van leven, en wel één die wordt gekenmerkt door een existentiële keuze voor een ‘leven naar de geest’, die wordt begeleid door een betoog waarin dat leven wordt uitgelegd en gerechtvaardigd; en die wordt gecultiveerd door een heel stelsel van geestelijke oefeningen die helpen bewerkstelligen waar het om gaat in dat leven; dat leven is namelijk gericht op een radicale transformatie van het ik of het zelf.’*

Een ‘leven naar de geest’ kan begrepen worden als een leven waarin niet het lichaam bepaalt wat ik moet doen, maar de geest. De voorbeelden van geestelijke oefeningen die genoemd worden zijn zeer divers: beoefenen van wetenschap om te oefenen in zuiver denken, bestuderen van de ethica, zelfonderzoek, memoriseren van levensregels, oefenen in matigheid, etc. Het betoog waarin het leven wordt uitgelegd en gerechtvaardigd, duidt erop dat de theorie een wezenlijk onderdeel is van de gekozen levenswijze (wijsheid is zelf een vaardigheid) én het is een toetssteen in het dagelijks leven. Dit alles heeft tot doel de radicale transformatie van het ik of het zelf, namelijk het continue proces van zoeken, groei en daardoor transformatie. Het is een voortdurende oefening in wijsheid.

² <https://humanistischecanon.nl/venster/spiritualiteit/>

³ Kick Bras, ‘Voor het leven. De spiritualiteit van Dietrich Bonhoeffer’, Kokboekencentrum, Utrecht, 2018.

⁴ https://thijmgengenootschap.nl/sites/thijmgengenootschap.nl/files/artikelen/t97-3-2-paul-van-tongeren-filosofie-en-als-spiritualiteit_0.pdf

Apostolische literatuur

Wie in het archief zoekt in weekbrieven naar het woord ‘spiritueel’ of ‘spiritualiteit’, krijgt weinig hits (9 keer in de periode J.L. Slok, 3 keer in de periode Riemers, 1 keer periode Wiegman). Er is één weekbrief van Riemers waarin spiritualiteit het thema van de weekbrief is, dit naar aanleiding van de Maand van de Spiritualiteit in 2007. Riemers omschrijft spiritualiteit als een wijze van in het leven staan: ‘oog en oor hebben voor het wonder van de onvoorstelbare samenhang der dingen die verder reikt dan we met zintuigen kunnen waarnemen. Het gaat om de persoonlijke bewustwording van nieuwe mogelijkheden die tot kwaliteit van leven leiden. Bezinning op het leven dat wij nu hebben, het leven dat wij nu zijn. Overgave en ontvankelijkheid voor het nog niet aanwezige, voor de kansen die zich in u en mij aandienen’. Ook citeert hij de Expositiegids ‘Deel van het ondeelbare geheel’⁵, waarin staat dat het besef deel te zijn van een universeel geheel, behoort tot de wereld van de spiritualiteit, de wereld van de mystieke ervaring’. Het is een omschrijving die goed aansluit bij de definitie van filosofie/spiritualiteit van Hadot.

In de andere weekbrieven wordt soms een definitie gegeven van spiritualiteit, namelijk ‘zielenleven of de innerlijke beleving van de verhouding van mensen tot God’ (J.L. Slok), en gesteld dat er behoefte is aan spiritualiteit, waarna dit wordt uitgelegd als het religieus gevoel dat wezenlijk deel uitmaakt van de mens en het verlangen van de mens hierin te worden aangesproken. Waarden als solidariteit, begrip, verdraagzaamheid en respect zullen spiritualiteit en diepgang moeten geven aan het menselijke leven. Bijna elke keer dat het woord ‘spiritueel’ gebruikt wordt, komt het samen voor met de een of andere vorm van het woord religie.

Verder zoekend in het archief (dus niet beperkt tot weekbrieven), krijg je veel meer hits bij het woord spiritualiteit/spiritueel (meer dan 127), voornamelijk vanuit maand- en weekbladen. Een opvallend verschil, waaruit ik voorzichtig de conclusie trek dat het woord spiritualiteit alhoewel in weekbrieven weinig gebruikt, bij in elk geval een groep broeders en zusters wel leeft. Opvallend is overigens dat het zoeken in weekbrieven op de term ‘religieus’ vele hits oplevert (280), waarvan 180 sinds 2001 en 100 in de 50 jaar daarvoor. Een opvallende toename dus. NB: Je kunt helaas niet zoeken op de woordcombinatie ‘religieus gevoel’.

Apostolische spiritualiteit

De omschrijving van spiritualiteit door Riemers (zie hierboven) past vrijwel naadloos op de door apostolischen veel gebruikte term ‘religieus gevoel’. Bij het laatste wordt regelmatig benadrukt dat dit (religieus) gevoel niet per se gekoppeld hoeft te zijn aan een religieuze setting of een geloof in God. Een veel gezongen of geciteerd jeugdlied⁶ brengt verschillende aspecten van het religieus gevoel onder woorden: een moment van bezinning, nadenken over wie je bent en wie je wilt zijn, dromen, verwondering, vertrouwen, je richten op een (hoger) doel, het is een gevoel dat zich niet goed onder woorden laat brengen.

Mijn voorlopige conclusie is dat hetgeen binnen het apostolisch genootschap wordt aangeduid met ‘religieus gevoel’ heel dicht raakt, danwel synoniem is aan hetgeen in het algemeen wordt verstaan onder spiritualiteit. Een (beperkte) zoektocht op het internet laat zien dat de specifieke woordcombinatie ‘religieus gevoel’ in het algemeen eigenlijk niet voorkomt, maar wanneer deze woorden wel samen worden gebruikt, is dit in de context van de beleving van een religie. Kalsky bevestigt dat een spirituele ervaring ook kan worden beleefd bij het gevoel te worden opgenomen in een mooi natuurlandschap. ‘Wanneer je wordt geraakt door iets in de natuur, kun je dat ook

⁵ Expositiegids ‘Deel van het ondeelbare geheel’, Stichting Het Apostolisch Genootschap, Baarn, 1996.

⁶ ‘Religieus gevoel’, lied 12, Jeugdkoorbundel, Apostolisch Genootschap, Baarn.

een godservaring noemen. Religieus zijn hoeft niet per se samen te gaan met een goddelijke openbaring. Je kunt geraakt worden door iets wat groter is dan jezelf, dat je niet goed in woorden kunt vatten.⁷ Merk op dat zij het dan dus ook een spirituele ervaring noemt (in plaats van religieus).

Conclusie

Spiritualiteit kan gezien worden als een levenswijze, gebaseerd op een overtuiging dat je leven deel uitmaakt van een universeel geheel. Deze overtuiging valt samen met de keuze voor een zoektocht naar persoonlijke bewustwording en groei die tot kwaliteit van leven leidt. Spirituele ervaringen zijn momenten waarop je ervaart dat je deel bent van een groter geheel, dat je leven zin heeft, dat je verbinding voelt met de ander of het andere.

Spiritualiteit past zowel in een religieuze, als in een niet-religieuze context. ‘Het gaat om verbondenheid met en geloven in een groter geheel, dat in het verlangen naar zin zo’n belangrijke rol speelt.... Een spirituele ervaring verschijnt altijd in een relatie waarin we ons openstellen voor een ander (menselijk of niet-menselijk) en waarin we weerklank vinden bij de ander. Er komt iets tot ‘trillen’, waaraan beide partners in de relatie bijdragen, maar dat hen tegelijk overstijgt.’⁸

Het begrip ‘religieus gevoel’ is mogelijk vooral een apostolische uitdrukking die naar mijn idee geheel overeenkomt met de omschrijving van spirituele ervaringen. Omdat in het algemeen de term ‘religieus’ juist gereserveerd wordt voor de betekenis in een specifiek religieuze context, een specificatie die juist niet uitsluitend bedoeld wordt in de apostolische context, kun je je afvragen of het niet logischer is om in plaats van de veelgebruikte term ‘religieus gevoel’ te spreken over spiritualiteit.

Dat geldt niet voor de term ‘religieus beleven’, noch voor de omschrijving ‘religieus’ in ‘religieus humanisme’. Een religieuze beleving is een veelal gezamenlijke beleving, passend binnen een religieuze setting. Ik denk aan een religieuze viering, eredienst, gezamenlijke zang, rituelen, etc. Hiervoor *zou* je overigens ook zonder probleem de term spiritueel kunnen gebruiken. Maar gelet op het karakter van deze gebeurtenissen, is het juist om dit met het specifiekere woord religieus te duiden. Om dezelfde reden is het juist om het Apostolisch Genootschap te kenschetsen als religieus-humanistisch. De specifiek religieuze wortels zijn immers beslist relevant. Dit betekent dat de term religieus én de term spiritualiteit beiden een eigen waarde hebben. Het meer gaan gebruiken van het begrip ‘spiritualiteit’ kan een mooie aanvulling zijn.

26 oktober 2020

© Ingrid Meester

Ingrid.meester@gmail.com

Ingrid Meester (1970) is enige tijd werkzaam geweest als logopedist en leerkracht in het basisonderwijs. Daarna heeft zij rechten gestudeerd in Tilburg en tegenwoordig geeft ze muziekonderwijs. Zij is geïnteresseerd in filosofie. Ze maakt sinds enkele jaren deel uit van Quo Vadis, een gespreksgroep van filosofie-liefhebbers, en is lid van de commissie Zingeving. Ze heeft bijdragen geleverd aan de boekjes Grondslagen in perspectief en Zingeving in perspectief.

⁷ <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/waar-komt-religie-vandaan/>

⁸ Hans Alma, *Het verlangen naar zin, de zoektocht naar resonantie in de wereld*, Uitgeverij Ten Have, Utrecht, 2020.